

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) ได้กำหนดหลักการของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรด้วยวิถีทางที่ตอบสนองความต้องการและสร้างความสมดุลระหว่างนักท่องเที่ยว ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งระบบนิเวศวิทยา เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรทั้งหมดที่จะดำรงรักษาคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม กระบวนการทางระบบนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบอื่นๆที่เกื้อหนุนชีวิต พืช สัตว์ และมนุษย์ทั้งหลายให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและยาวนานเพื่อรักษาผลประโยชน์และโอกาสให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคต จากกรอบแนวคิดดังกล่าวสามารถกำหนดเป็นหลักการหรือแนวทางได้ 5 ประเด็น คือ

(World Tourism Organization, 1998, Ibid, p. 21-22)

- 1) ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรอื่น ๆ ในการท่องเที่ยวจะต้องได้รับการอนุรักษ์ไว้เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องในอนาคต โดยจะยังสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่สังคมปัจจุบันได้
- 2) จะต้องมีการวางแผนและจัดการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและสังคม วัฒนธรรมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว
- 3) คุณภาพของสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวโดยภาพรวมจะยังคงได้รับการรักษาไว้ได้และปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ เมื่อจำเป็นที่จะต้องจัดทำ
- 4) จะต้องรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเอาไว้เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะยังคงสามารถรักษาความเป็นที่นิยมอยู่ได้ และสามารถทำการตลาดต่อไปได้
- 5) ผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวจะต้องแผ่หรือกระจายไปในทุกภาคส่วนของสังคม

จากหลักการข้างต้นมีนักวิชาการทั้งชาวต่างประเทศและชาวไทยหลากหลายสำนักกำหนดหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสรุปได้ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) ความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 3) การสร้างโอกาสการจ้างงานที่มีคุณภาพ
- 4) การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว
- 5) การใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าเกิดประโยชน์สูงสุด

- 6) การวางแผนระยะยาว
- 7) ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ สิ่งแวดล้อม
- 8) ความสอดคล้องกันระหว่างแผนการท่องเที่ยวและแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ
- 9) ความร่วมมือระหว่างผู้กำหนดนโยบายกับผู้ปฏิบัติ
- 10) การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ
- 11) การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว
- 12) การสร้างหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบ
- 13) การเน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
- 14) การพัฒนาคน การศึกษาและหลักสูตรต่าง ๆ
- 15) การเสริมสร้างลักษณะเด่นอัตลักษณ์ของชุมชนและพื้นที่
- 16) การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากร
- 17) การดำรงรักษาทรัพยากรมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมและ
- 18) การทำการตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (เทิตชาย ช่วยบำรุง, 2552, หน้า 54)

แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเริ่มขึ้นในกลุ่มนักวิชาการตะวันตกตั้งแต่ทศวรรษ 1980 และแพร่กระจายไปทั่วโลกนับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา หนังสือตำราหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของนักวิชาการชาวอังกฤษยุคบุกเบิกที่สำคัญได้แก่ Beyond The Green Horizon: Survey Principles for Sustainable Tourism (Eber, Shirley, 1993) ได้ระบุหลักการสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดความสนใจและขยายวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้แพร่หลายและกว้างขวางมากขึ้น มีแนวคิดสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ควรปรุงแต่งหรือสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีใหม่ที่ขัดแย้งกับประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นแนวทางในการทำธุรกิจในระยะยาว (Using Resource Sustainably)
- 2) การลดการบริโภคที่มากเกินไป และการลดปริมาณของเสียจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว เป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว (Reducing Over-Consumption and Waste)
- 3) การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาวเป็นการช่วยขยายฐานของธุรกิจการท่องเที่ยวให้เติบโต (Maintaining Diversity)
- 4) การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับแผนกลยุทธ์การพัฒนาท้องถิ่นแห่งประเทศชาติและการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว (Integrating Tourism into Planning)
- 5) การวางแผนรองรับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัดแต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลาย (Supporting Local Economy)

- 6) การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่คนท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวให้มีคุณค่าอีกด้วย (Involving Local Communities)
- 7) การปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้ประกอบการ คนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง มีความจำเป็นจะต้องร่วมงานในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ไข ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน (Consulting Stakeholders and the Public)
- 8) การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้แก่บุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับการบริหารจัดการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน (Training Staff)
- 9) วางแผนการตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลอย่างพร้อมมูล จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวให้ดีขึ้น (Marketing Tourism Responsibility)
- 10) ทำการวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต่อการช่วยแก้ไขปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและนักลงทุน (Undertaking Research Work)

เดวิด เฟนเนลล์นักวิชาการเด่นด้านการท่องเที่ยวในประเทศ แคนาดา (Fennell, David A., 2003, p.198-200) เสนอวิธีการสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนบรรลุผลสำเร็จต้องประกอบไปด้วยลักษณะสำคัญ 9 ประการ คือ

- 1) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนสู่สมาชิกในชุมชนท้องถิ่นโดยตรงไม่ผ่านนายหน้าใดๆ คนในชุมชนต้องวางแผนกำหนดหลักการ จุดประสงค์และกฎระเบียบเตรียมความพร้อมเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว
- 2) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง ผลประโยชน์ที่ได้รับต้องนำไปสู่การสร้างสาธารณูปโภคและการยกระดับความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน ส่วนนักท่องเที่ยวนอกจากได้ความเพลิดเพลินแล้วต้องเคารพระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชน
- 3) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความตึงเครียดด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน อันเนื่องมาจากความพยายามนำความทันสมัยแบบตะวันตกเข้ามาสู่ชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม
- 4) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ปรุงแต่งสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมน้อยที่สุด โดยพยายามสร้างจิตสำนึกในกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เคารพและรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นให้มากที่สุด

- 5) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศทั้งในระดับนานาชาติและนานาชาติภูมิภาคซึ่งอยู่ภายใต้ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ไม่คิดว่าใครเจริญกว่าหรือใครด้อยกว่า
- 6) ต้องมีความร่วมมือประสานงานการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในทุกภาคส่วน ทั้งองค์กรของรัฐบาลเอกชนและชุมชนท้องถิ่น
- 7) เน้นการทำงานวิจัยระดับชุมชนเพื่อตรวจสอบและประเมินผลความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวว่าบรรลุผลตามเป้าหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนหรือไม่ และการประเมินผลต้องประเมินจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
- 8) ต้องสร้างเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนระหว่างสถาบันการศึกษากับชุมชนท้องถิ่นโดยสถาบันการศึกษาต้องเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่องค์ความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
- 9) แลกเปลี่ยนความรู้และศึกษาพิจารณาหากรณีตัวอย่างการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในชุมชนของตน

มีการศึกษาวิจัยที่น่าสนใจของมอสคาร์โดนักวิชาการชาวออสเตรเลีย (Moscardo, Gianna, 1998, p. 3-13) ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวถึง 329 กรณีศึกษาจากประเทศต่างๆ 90 ประเทศ เขาได้ระบุถึงผลกระทบในแง่ลบที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมแบ่งเป็น 5 ประเด็นสำคัญได้แก่

- 1) การทำลายระบบนิเวศเมื่อมีการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกหรือสาธารณูปโภคด้านการท่องเที่ยวที่ไม่สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้เกิดมลภาวะ ปัญหาขยะและปัญหาจราจร
- 2) การเสื่อมสลายหรือไม่เพียงพอในด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนรวมไปถึงเครื่องอุปโภคบริโภค และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในชุมชน
- 3) การสร้างลักษณะทางสถาปัตยกรรมแปลกใหม่ที่ไม่เหมาะสม ไม่สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม
- 4) การเกิดความขัดแย้งในสมาชิกชุมชนท้องถิ่นอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมแบบใหม่ที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต อาชีพและประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของชุมชน สามารถแยกออกเป็น 4 ประเด็นได้แก่
  - (1) การจราจรที่ติดขัดและชุมชนที่แออัด
  - (2) ค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น
  - (3) การที่มีคนแปลกหน้าเข้าร่วมพิธีกรรมของท้องถิ่นโดยไม่เต็มใจและไม่เคารพพิธีกรรม
  - (4) การโยกย้ายที่อยู่อาศัยของชุมชนท้องถิ่นเดิมอันเนื่องมาจากการให้พื้นที่แก่คนต่างถิ่นซึ่งอพยพเข้ามาอาศัยแทนเพื่อผลประโยชน์ในการท่องเที่ยว

- 5) ความคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะนำประโยชน์ที่ดีมาสู่ชุมชน หากไม่เป็นไปตามที่คาด ความหวังก็เกิดทัศนคติไม่ดีต่อการท่องเที่ยว ทำให้ไม่เกิดการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชน

ส่วนการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทยนั้น ในระยะแรกราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า ecotourism คือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจว่า เป็นรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ต่อมาใน พ.ศ. 2538-2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ และให้ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติศัพท์คำว่า ecotourism เป็นภาษาไทยใหม่ว่า เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือนิเวศทัศนาจร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงกำหนดลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในความหมายเดียวกับคำว่า ecotourism ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าเป็น การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการและวางแผน เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืนโดยกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทยไว้ ดังนี้

1) นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม โดยให้การสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยวยกเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่เปราะบาง สนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกันเพื่อทดแทนแหล่งท่องเที่ยวที่เกินขีดความสามารถในการรองรับพร้อมสนับสนุนการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร การกำหนดมาตรการป้องกันและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2) นโยบายด้านการให้การศึกษาและสื่อความหมาย จัดให้มีการเผยแพร่ความรู้ข้อมูลข่าวสาร การสื่อความหมายของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการถ่ายทอดและเรียนรู้ร่วมกันให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งในระบบโรงเรียน ในสถาบันการศึกษาวิชาชีพรวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนเป็นมัคคุเทศก์เฉพาะหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเผยแพร่ให้เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3) นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้เกี่ยวข้องสนับสนุนการจัดตั้งข่ายความร่วมมือในรูปขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือองค์กรประชาชนทั้งระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ การควบคุม กำกับ ดูแล และการจัดการทรัพยากรด้วยตนเองพร้อมติดตามประเมินผลและนำรายได้เพื่อการพัฒนาการดำเนินงานการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4) นโยบายด้านการส่งเสริมตลาดและการนำเที่ยว สนับสนุนส่งเสริมการตลาดและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ที่เน้นการศึกษาและกิจกรรมเชิงนิเวศในทิศทางที่เหมาะสมกับสภาพทรัพยากรและขีดความสามารถในการรองรับอย่างมีคุณภาพ เพื่อให้มีการกระจายนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ได้กำหนดเกณฑ์มาตรฐานการบริการส่งเสริมการโฆษณาประชาสัมพันธ์และการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

5) นโยบายด้านการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว จัดให้มีการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ให้คำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ระบบการเดินทางเชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยว โดยเน้นความปลอดภัยเป็นหลัก ระบบการสื่อสารโทรคมนาคม เพื่อการติดต่อสื่อสาร การบรรเทาสาธารณภัย ในยามฉุกเฉิน การเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมและการกระจายรายได้ โดยองค์กรของรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวก กำหนดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวรองรับ กำหนดมาตรฐานในการควบคุมและส่งเสริมการบริการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

6) นโยบายด้านการส่งเสริมการลงทุนให้การสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านงบประมาณ สิทธิประโยชน์โดยใช้มาตรการทางภาษี การสร้างสิ่งจูงใจอื่นๆ การตอบแทนในรูปของรางวัล และส่งเสริมการลงทุนผลิตสินค้า อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดกิจกรรมเชิงนิเวศ การจัดบริการ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวแก่องค์กรธุรกิจเอกชนและองค์กรประชาชนของชุมชนท้องถิ่น

โดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544, หน้า 2-5)

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้แบ่งประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวตามลักษณะและความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็น 3 ประเภท คือ

1) ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา น้ำตก ถ้ำ น้ำพุร้อน บ่อน้ำร้อน เขตสงวนพันธุ์สัตว์ สวนสัตว์ อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนรุกขชาติ ทะเล หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เกาะ เชื้อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด (ห้วย หนอง คลอง บึง)

2) ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีหรือศาสนา ได้แก่ วัด โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์ กำแพงเมือง คูเมืองและอนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน

3) ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งในลักษณะของพิธีกรรม งานประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง ไร่ นา สวน พืช ผัก ผลไม้และเหมือง

ในต้นปี 2555 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดการสัมมนาในหัวเรื่อง “ก้าวสำคัญสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในประเทศไทย” (The Stepping Stone to Sustainable Tourism in Thailand) ณ โรงแรม Renaissance กรุงเทพฯวันที่ 19 มีนาคม 2555 โดยมีวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิจากประเทศนิวซีแลนด์ คือ ดร. David G. Simmons ได้บรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐาน 4 หลักการ ได้แก่

- 1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2) กระบวนการสร้างความสมดุลในระบบนิเวศ
- 3) การอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ
- 4) การรักษาความยั่งยืนไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวของประเทศนิวซีแลนด์ ว่าเป็นประเทศที่มีผลผลิตมวลรวมภายในประเทศที่ได้จากการท่องเที่ยวสูงมาก โดยมีจำนวนวันพำนักเฉลี่ยของนักท่องเที่ยวสูงถึง 21 วัน ซึ่งรัฐบาลประเทศนิวซีแลนด์มีนโยบายในการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวหันมาดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น เช่น การลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งแผนการนี้ได้เริ่มต้นเมื่อปี 2010 เพื่อให้เป็นไปตามพิธีสารเกียวโตเกี่ยวกับการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การบริหารจัดการการท่องเที่ยวบนเกาะ Kaikoura ที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวถึงหนึ่งล้านคนต่อปี แต่พื้นที่เกาะมีเพียง 2,048 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นความท้าทายอย่างมากในการบริหารจัดการ น้ำ ขยะ และการใช้พลังงานให้เพียงพอต่อความต้องการ และไม่ก่อให้เกิดปัญหาหรือผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยให้มีการบริหารจัดการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว โดยเครื่องมือดัชนีชี้วัดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศนิวซีแลนด์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในประเทศไทย เช่น การใช้พลังงาน (Energy Consumption) การลดภาวะเรือนกระจก (Greenhouse gas) การประหยัดน้ำ (Water saving) การใช้น้ำ (Water consumption) การกำจัดขยะมูลฝอย (Solid waste production) การนำขยะกลับมาใช้ใหม่ (Waste Re-cycling) การใช้ผลิตภัณฑ์ที่สะอาดไม่ก่อให้เกิดมลภาวะ (Cleaning Products) การใช้ผลิตภัณฑ์กระดาษ (Paper Products) การใช้ผลิตภัณฑ์กำจัดศัตรูพืช (Pesticide Products) และข้อตกลงในชุมชน (Community Commitments)

ในภาคบ่ายเป็นการอภิปรายในหัวข้อ Balancing Act for Sustainable Tourism: what and how ผู้เข้าร่วมอภิปราย ประกอบด้วย พันเอก ดร.นาฬิกอติภัค แสงสนิทผู้อำนวยการองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) Prof. David G Simmons Dr. Susanne Becken และ Mr. Bert Welbeek ในการอภิปรายได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างความสมดุลและความสัมพันธ์ระหว่างอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกับมิติทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีตัวอย่างสำคัญ เช่น

- 1) การดำเนินงานในรูปแบบ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ (Co-Creation) การขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุล จำเป็นที่จะต้อง มีหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ส่งเสริม ประสาน และสนับสนุนการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคีเครือข่าย ภาคเอกชนและประชาชน ให้มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวด้วยการระดมบุคคลากร งบประมาณ เครื่องมือเครื่องใช้ และองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการ โดยให้

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชน และชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนในรูปแบบ Co-Creation

2) การพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น ลดการสร้างขยะในแหล่งท่องเที่ยว การใช้พลังงานทดแทน การเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้พลังงานทดแทน พลังงานทางเลือก และทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยในแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการสร้างมูลค่า (Value Creation) ของทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์

3) ความท้าทายในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลใน 3 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความยั่งยืนทั้งระบบ ทุกฝ่ายจะต้องตระหนักและร่วมมือกันอย่างจริงจัง อาทิเช่น ประเด็นของการร่วมกันรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนพืชและสัตว์ Dr. Susanne Becken เห็นด้วยกับแนวทางในการสร้างความสมดุลใน 3 มิติ แต่การพัฒนาเพื่อความสมดุลดังกล่าวควรคำนึงถึงผลกระทบ ในระยะยาว ตัวอย่างเช่น การพัฒนาอุตสาหกรรมรถยนต์ในประเทศเยอรมนีมีการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่เพิ่มขึ้นทุกปีส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสภาพแวดล้อม สำหรับ Mr. Bert Welbeek ซึ่งเป็นตัวแทนมาจากภาคอุตสาหกรรมมองว่าการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลในทั้ง 3 มิติจะต้องประกอบด้วย 4 องค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนการทำงาน คือ ภาครัฐบาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว ภาคเอกชน และผู้ประกอบการต้องทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์สุขของสังคมเป็นหลักมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว นอกจากนี้หน่วยงานอิสระควรเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง สำหรับผู้อำนวยการองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เสนอปัญหาและประเด็นความท้าทายของการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศไทย ได้แก่

1) การมองข้ามการพัฒนาการท่องเที่ยวในบางมิติ โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติสิ่งแวดล้อมและมิติด้านสังคม ค่อนข้างที่จะถูกละเลย เพราะทุกฝ่ายมักจะมุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติของเศรษฐกิจซึ่งเป็นมิติที่จับต้องได้ถึงจำนวนนักท่องเที่ยว

2) ข้อจำกัดด้านงบประมาณ โดยเฉพาะงบประมาณการพัฒนาการท่องเที่ยวในด้านสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจถูกวิจารณ์ว่าพัฒนาแล้วไม่เกิดผลในทันที ทำให้การจัดสรรงบประมาณในส่วนนี้ค่อนข้างจำกัด แต่ความท้าทายในเรื่องข้อจำกัดด้านงบประมาณจะไม่เกิดขึ้น หากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องร่วมกันเป็นเจ้าภาพ ร่วมรับฟัง และเป็นภาคีเครือข่ายในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพราะอย่างน้อยก็จะทำให้การขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้ขับเคลื่อนไปสู่ความยั่งยืนในด้านการท่องเที่ยวในระยะยาว

3) การเข้าสู่ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ซึ่งจะต้องมีการแข่งขันและการเคลื่อนย้ายแรงงานและทุนระหว่างประเทศในกลุ่มประเทศอาเซียนอย่างเสรี ความท้าทายนี้จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาบุคลากรโดยเพิ่มศักยภาพแรงงานและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวให้มีความเป็นมืออาชีพ เพื่อสร้างมูลค่าด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะแรงงานที่มีฝีมือจากสถาบันการศึกษาสายอาชีพมีความสำคัญเป็นพิเศษ ขณะเดียวกันก็สนับสนุนผู้ประกอบการที่ต้องการลงทุน

ในต่างประเทศ รวมถึงส่งเสริมให้ชาวต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทยเพื่อสร้างโอกาสทางการตลาด พัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ สร้างงานให้กับบุคลากรด้านการท่องเที่ยวของไทย

4) สถานการณ์ความไม่แน่นอนของการเมืองภายในประเทศ ภัยธรรมชาติ โรคระบาด ที่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ อาจทำให้นักลงทุนส่วนใหญ่ขาดความเชื่อมั่น หรือชะลอการลงทุนได้ อย่างไรก็ตาม ความท้าทายในส่วนนี้หากมีการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ให้สิทธิประโยชน์ต่างๆ โดยเฉพาะการออกกฎระเบียบ มาตรการต่างๆ ที่เอื้อให้ประชาชนในพื้นที่ได้ร่วมรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง เช่น มาตรการทางการคลัง มาตรการด้านสวัสดิการสังคม การให้สิทธิพิเศษลดหย่อนภาษี นโยบายผ่อนปรนการใช้แรงงานต่างด้าว ฯลฯ ก็อาจเป็นเงื่อนไขที่จะช่วยสร้างแรงจูงใจให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาประกอบกิจการการท่องเที่ยวในไทยได้อีกช่องทางหนึ่ง

5) การตระหนักถึงความสำคัญในด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการสร้างแรงจูงใจให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนรวมทั้งประชาชน ชุมชน กลุ่มเป้าหมายในภาคการท่องเที่ยวทั้งหมด ตลอดจนภาคีเครือข่ายนานาชาติ ในเรื่องของการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์สุขทางจิตใจและเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรการท่องเที่ยว สังคมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และประเพณีที่ดั้งเดิม ตลอดจนอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ

6) การบริหารจัดการท่องเที่ยวระหว่างหน่วยงานที่ไม่ประสานกันเป็นความท้าทายที่สำคัญ ทุกฝ่ายต้องเปิดใจรับฟังกันมากขึ้น เพราะปัญหาของสังคมไทยในเกือบทุกด้านไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างราบรื่น เพราะทุกฝ่ายในสังคมมักจะใช้โอกาสในการพูดมากกว่าการรับฟังแล้วลงมือปฏิบัติ ปัญหาด้านการท่องเที่ยวก็เช่นกัน ทุกฝ่ายต้องรับฟังให้มากยิ่งขึ้น ต้องฟังชุมชนและประชาชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ และร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขปัญหา โดยทุกฝ่ายต้องยอมรับและปฏิบัติตาม

จากความท้าทายและแนวทางที่กล่าวไปข้างต้น ล้วนเป็นสิ่งที่ท้าทายที่ต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ถ้าหากสามารถข้ามผ่านความท้าทายเหล่านั้นได้ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทยให้เกิดความสมดุลได้ทั้งระบบ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะได้รับผลประโยชน์ที่แท้จริงอย่างเท่าเทียมกัน

ในวันที่ 2 มิถุนายน 2555 องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ได้จัดการสัมมนาวิชาการเรื่อง “ก้าวใหม่ ก้าวที่ยิ่งใหญ่ ก้าวตามวิถีไทยสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ณ สำนักงานพื้นที่พิเศษเชียงใหม่ไนท์ซาฟารี อ.หางดง จ.เชียงใหม่ เนื่องในโอกาสครบรอบปีที่ 9 ของการจัดตั้ง อพท. โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างผู้นำชุมชนท่องเที่ยวในเขตพื้นที่พิเศษต่างๆ ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีผู้เข้าร่วมเวทีวิชาการของอพท. ครั้งนี้ จำนวน 420 คน จาก 7 พื้นที่พิเศษ ซึ่งชุมชนท่องเที่ยวสามารถนำประสบการณ์และองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวจากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ไปปรับใช้ในพื้นที่ชุมชนท่องเที่ยวของตนเองในอนาคต โดยมีโครงการเยี่ยมชมชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับประเทศและนานาชาติ อาทิ บ้านถวาย บ้านสันลมจอย บ้านบ่อสร้าง บ้านตองกาย เวียงกุมกาม บ้านเหมืองงู และ บ้านไร่กอกชิง เป็นต้น

สรุปผลการสัมมนาได้ดังนี้

นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวปาฐกถาพิเศษเรื่อง “ชุมชนท่องเที่ยวตามวิถีพอเพียง” โดยเสนอประเด็นสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนได้แก่

1) ใช้ระบบการท่องเที่ยวชุมชนเป็นจุดคานงัด ไปสู่การพัฒนาทุกเรื่อง กล่าวคือระบบการท่องเที่ยวจะเป็นจุดคานงัดที่พัฒนาชุมชนได้อย่างครบวงจร ถ้าเราทำระบบการท่องเที่ยวอย่างครบวงจรทั้งมิติ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเรื่องของการเมืองไม่ว่าจะเป็น สุวรรณภูมิ อาเซียน นครวัต อยู่ที่ไหนก็ได้ประโยชน์ เรื่องความเกลียดชังเชิงเผ่าพันธุ์ หรือแม้แต่ความขัดแย้งกับเพื่อนบ้าน การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนซึ่งทุกภาคส่วนร่วมมือกันทำงานและได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเท่าเทียมกันจะเป็นสื่อกลางช่วยสร้างความสามัคคี สมานรอยรั้ว และปัญหาต่างๆ จะได้รับการแก้ไขจนบรรลุผล

2) เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนซึ่งชุมชนนั้นๆ จะสร้างวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม การที่คนท้องถิ่นได้สะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ฉะนั้นเศรษฐกิจวัฒนธรรม คือ การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยให้คนในชุมชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในท้องถิ่นของตน เป็นระบบเศรษฐกิจที่สะท้อนถึงกระบวนการซึ่งรวมเอามิติทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีเข้าไว้ด้วยกัน มิติต่างๆ เหล่านี้ต้องสมดุลและสอดคล้องกัน หมู่บ้านในประเทศไทยมีทั้งหมดกว่า 80,000 หมู่บ้านถือเป็นรากฐานที่สำคัญเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์และสมดุลกันระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อมพืชและสัตว์ รวมทั้งเทคโนโลยีร่วมสมัย โดยมีวิธีการบริหารจัดการร่วมกันมีความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม มีความเสมอภาคกันทุกชุมชน ประเด็นนี้เป็นแนวทางสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนแบบยั่งยืน

ต้นไม้ต้องมีรากฉันทใด สังคมต้องมีรากฉันทนั้น กล่าวคือรากเหง้าของวัฒนธรรมต้องหยั่งลึกและมั่นคงเพื่อเป็นฐานให้องค์ความรู้ใหม่ได้แตกดอกออกใบเจริญเติบโตอย่างงดงามและแข็งแรงในอนาคต

3) แนวทางการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีภารกิจสำคัญ ดังนี้

— ส่งเสริมการวิจัยระดับชุมชนท้องถิ่นโดยมีนักวิชาการเป็นแกนนำ เน้นการวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เก็บรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาในท้องถิ่นของตน การยกย่องวีรบุรุษในท้องถิ่น การสร้างพิพิธภัณฑ์ตำบลเพื่อแสดงวิถีชีวิต ค่านิยมและความเชื่อ การบริโภค ระบบเศรษฐกิจและอื่นๆ

— จัดตั้งกองทุนชุมชนเพื่อสนับสนุนการวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

— การฝึกอบรมมัคคุเทศก์ในท้องถิ่นให้มีคุณภาพสูง กระตุ้นให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่นตน สนับสนุนโดยการฝึกอบรมคนในชุมชนเป็นมัคคุเทศก์ที่มีมาตรฐานสูง

— การพัฒนาเศรษฐกิจต้องสร้างความสมดุลและความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ควรบริหารจัดการให้ดีเน้นจุดแข็งของการท่องเที่ยวไทย คือ การสืบทอดทางวัฒนธรรมและสภาพสิ่งแวดล้อมอันงดงามของชุมชนนั้น

4) มุ่งส่งเสริมความสุขด้านจิตใจและพัฒนาสติปัญญาของคนในชุมชน

การท่องเที่ยวชุมชนแบบยั่งยืนเน้นการพัฒนาให้เกิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness, GNH) ทำให้ชุมชนและสังคมมีคุณภาพดี มีความสงบสุข คนในชุมชนมีสุขภาพกายสุขภาพจิตที่ดี เป็นรากฐานที่มั่นคงเข้มแข็งของประเทศชาติ

5) วิฤตการณ์พัฒนาประเทศแบบตะวันตก สภาพการณ์ในโลกปัจจุบันถือเอาการพัฒนาแบบตะวันตกเป็นแม่แบบในการพัฒนาประเทศทั่วโลก อารยธรรมตะวันตกเน้นการพัฒนาตามระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม ถือเอารายได้ประชาชาติ (GDP) เป็นตัวชี้วัดความเจริญของประเทศชาติ เน้นการพัฒนาด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ

ในภาคบ่ายพันเอก ดร.นาฬิกาอดิภักดิ์ แสงสนิท ผู้อำนวยการอพท.ได้บรรยายพิเศษในหัวข้อ “9 ปีสู่ความก้าวหน้าการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: Low Carbon Tourism, Creative Tourism และนโยบาย อพท.” โดยได้กล่าวถึงบทบาทภารกิจของการพัฒนาการท่องเที่ยวของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเทศไทยว่ามีภารกิจแตกต่างกัน มิได้มีความซ้ำซ้อน แม้ว่าจะทำเรื่องการท่องเที่ยวเหมือนกัน กล่าวคือ (1) อพท. จะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่พิเศษและพื้นที่เตรียมประกาศ โดยมีภารกิจการท่องเที่ยวในด้าน Supply ได้แก่ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพิจารณาศักยภาพ และ ชัดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนการให้องค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยว (2) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จะดำเนินการทั้งในและต่างประเทศ โดยมีภารกิจการท่องเที่ยวในด้าน Demand ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การตลาด การสร้างความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวมากที่สุด และ (3) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาจะดำเนินการในพื้นที่ทั่วทั้งประเทศ โดยมีภารกิจการท่องเที่ยวในด้าน Public Policy ด้านนโยบายสาธารณะ แนวทางการนำนโยบายไปสู่ปฏิบัติ การส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้เข้าสู่ประเทศ

ผู้อำนวยการอพท. ได้กล่าวถึงภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโลกในปัจจุบันว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยวถือเป็นภาคอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวสูงมาก จากสถิติในปี พ.ศ.2553 ประเทศที่มีนักท่องเที่ยวสูงสุด 10 ลำดับแรกของโลก ส่วนใหญ่จะอยู่ในทวีปยุโรป โดยประเทศฝรั่งเศสมีจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดถึง 76.80 ล้านคน อย่างไรก็ตามแม้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวของประเทศไทยจะไม่อยู่ใน 10 ลำดับแรกของโลก แต่พบว่าในปี พ.ศ. 2553 ประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงเป็นลำดับที่ 2 ของทวีปเอเชีย โดยมีรายได้จากการท่องเที่ยวจำนวน 19,760 ล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ 625,700 ล้านบาท โดยเป็นลำดับที่ 2 ของเอเชีย รองจากประเทศจีน ที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงสุดในทวีปเอเชียถึง 45,814 ล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งผู้อำนวยการอพท. ได้กล่าวย่ำว่า การท่องเที่ยวไม่จำเป็นต้องเน้นที่ปริมาณนักท่องเที่ยว แต่ควรมองที่รายได้จาก

การท่องเที่ยวน่าจะดีที่สุด และได้ฝากข้อคิดดีๆ ให้แก่ผู้เข้ารับฟังการบรรยายว่า “เปลี่ยนได้ไหม นักท่องเที่ยวที่มาเมืองไทยเพราะ ราคาถูก” เพราะสิ่งสำคัญและเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ การมุ่งเน้นสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้เพิ่มสูงขึ้นมากกว่าการเพิ่มเพียงแต่จำนวนนักท่องเที่ยวอย่างเดียว เพราะบางประเทศอย่างอินเดีย ออสเตรเลีย แม้ว่าจะมีจำนวนนักท่องเที่ยวน้อยกว่าประเทศไทยมาก แต่กลับมีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอินเดีย และออสเตรเลีย สามารถดึงนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและมีกำลังการใช้จ่ายสูง สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของอพท. ในอดีตที่ผ่านมาผู้อำนวยการอพท. ได้สรุปภาพการพัฒนาของ อพท. ในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

1) ในช่วง พ.ศ.2553 - 2554 มุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติสังคมโดยได้มีการจัดตั้งสำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน เข้าไปดำเนินงานในลักษณะของการสร้างเครือข่ายภาคีการพัฒนาในรูปแบบ Co - Creation ที่ใส่ใจการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับความสุขของผู้คนในท้องถิ่น สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการกระจายรายได้ที่ทั่วถึงและเป็นธรรม กล่าวคือ ให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ “ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์” ด้วยการให้องค์ความรู้และประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยให้ตระหนักถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวระบบนิเวศ โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่นที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการพัฒนาพื้นที่พิเศษ และการพัฒนาชุมชนต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพราะแหล่งท่องเที่ยวจะยั่งยืนหรือไม่นั้นก็อยู่ที่ตัวชุมชนหรือเจ้าของแหล่งพื้นที่นั้นๆ นั่นเอง

2) การพัฒนาในช่วง พ.ศ. 2554 - 2555 ได้มุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติสิ่งแวดล้อม โดยริเริ่มนโยบายเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยโครงการที่สนับสนุน การพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบ Low Carbon Tourism เพื่อตอบรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกในด้านสภาพภูมิอากาศ ซึ่งมีเป้าหมายหลักในการลดปริมาณการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวพร้อมๆ กับการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคี เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในหมู่เกาะทะเลตราดให้เป็น Low Carbon Destination โดยเริ่มต้นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่หมู่เกาะทะเลตราด เพื่อช่วยลดภาวะโลกร้อนที่เน้นการท่องเที่ยวแบบลดคาร์บอน นอกจากนี้ อพท. ได้ขยายผลการดำเนินโครงการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมไปยังพื้นที่พิเศษอื่นๆ เช่น โครงการพัฒนา DASTA Low Carbon Route ในพื้นที่พิเศษเลย และโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อลดโลกร้อน Green Historical Town ในพื้นที่พิเศษอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร

3) การพัฒนาใน พ.ศ.2555 อพท. ได้เน้นหนักไปในด้านการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจโดยผลักดันแนวนโยบาย Creative Tourism หรือการท่องเที่ยวสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการสร้างมูลค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวบนพื้นฐานแห่งความเป็นไทย เช่น วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ โดยได้ตกลงความร่วมมือด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดทำต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ใน 2 พื้นที่นำร่อง คือ พื้นที่

พิเศษอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร และพื้นที่พิเศษเลย และเพื่อสนับสนุน การพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติเศรษฐกิจให้มีความชัดเจนและจับต้องได้ อพท. ได้กำหนดตัวชี้วัด ผลการดำเนินงานในหลายส่วนด้วยกัน เช่น การกำหนดให้ชุมชนในพื้นที่พิเศษจะต้องมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการท่องเที่ยว การลดปริมาณการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนของสถานประกอบการ การจัดทำ มาตรฐานการรับรองแหล่งท่องเที่ยวชุมชน เป็นต้น

4) การพัฒนาการท่องเที่ยวใน พ.ศ. 2557 อพท. ยังคงขับเคลื่อนความสมดุลภายใต้ การดำเนินงานตามกรอบแนวทาง Co - Creation, Low Carbon Tourism และ Creative Tourism อย่างต่อเนื่องและจริงจัง โดยเป้าหมายของความสำเร็จในปีดังกล่าว จะเป็นการยกระดับ การวัดความสำเร็จการดำเนินงานโดยจะดูจาก “ดัชนีความอยู่ดีมีสุข” ของคนในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ พิเศษ อาทิเช่น รายได้ คุณภาพชีวิต สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของแหล่ง ท่องเที่ยว อันจะเป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของความเป็นรูปธรรมในการพัฒนาการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในสามมิติ ของ อพท. ที่ดำเนินมาตั้งแต่ พ.ศ.2553 จนถึงปัจจุบัน

การเสวนาก่อนปิดการสัมมนาในหัวข้อ “ท่องเที่ยวชุมชน ชุมชนท่องเที่ยว จากพื้นที่พิเศษสู่ สังคมไทย” โดยมีตัวแทนชุมชนต้นแบบมาให้ข้อคิดเกี่ยวกับความสำเร็จในการดำเนินงานท่องเที่ยว ชุมชน ได้แก่ ตัวแทนชุมชนบ้านศรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช นายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช กล่าวถึง องค์ประกอบของความสำเร็จของชุมชนมีวิธีการที่เรียกว่า “ 8 ก ” ได้แก่

- แกนนำ ต้องเอาจริงเอาจัง และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
- กลุ่ม ต้องมีการรวมกลุ่ม เป็นองค์กรร่วมกันทำงาน
- กิจกรรมที่ต้องมีอยู่อย่างต่อเนื่อง และมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- กองทุน กองกลางหรือมีกลุ่มออมทรัพย์
- ภัยแล้งน้ำ ได้แก่ภาคีเครือข่ายการพัฒนา
- การบริหารจัดการ การสำรวจ การจัดทำฐานข้อมูล
- การสื่อสาร
- กฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับของชุมชน

อาจสรุปได้ว่าแนวคิดและวิธีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนหรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้รับการแนะนำและเผยแพร่อย่างจริงจังในยุโรปตั้งแต่ทศวรรษที่1990เป็นต้นมา แนวคิดและวิธี บริหารจัดการลักษณะนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีและกระตุ้นให้นำไปใช้ในชุมชนท่องเที่ยวต่างๆ ทั่วโลกเพื่อสร้างความยั่งยืนและความสมดุลระหว่างวงจรชีวิตมนุษย์ พืช สัตว์และระบบนิเวศวิทยา ของโลก นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการบริหารจัดการที่มุ่งส่งเสริมการพัฒนาให้เกิดความสุข มวลรวม ประชาชาติ (Gross National Happiness, GNH) มากกว่าการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้าน เดียว

สำหรับประเทศไทยนั้นองค์ความรู้และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เรียนรู้และเข้าใจกันในสถาบันอุดมศึกษาเท่านั้น องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ไทยเพิ่งตื่นตัวและกระตุ้นให้ชุมชนท่องเที่ยวทั่วประเทศนำเอาแนวคิดและวิธีบริหารจัดการลักษณะนี้ ไปใช้ในทางปฏิบัติ พร้อมทั้งบรรจุแนวทางการบริหารจัดการดังกล่าวไว้ในแผนงานขององค์กรตั้งแต่

พ.ศ.2553 เป็นต้นมา แม้ว่าประเทศไทยจะเริ่มต้นช้ากว่าที่อื่นๆ แต่หากทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชน ร่วมมือกันบริหารจัดการอย่างจริงจัง แน่วแน่และกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของ วิถีชีวิตชุมชน เชื่อได้ว่าหลายชุมชนในประเทศไทยสามารถสร้างชื่อเสียงและโอกาสทองในการเป็น ชุมชนต้นแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ในอนาคต

PAYAP UNIVERSITY